

LEX VOLUNTARIS ԿՈՒԻՉԻՈՆ ՄԿՋԲՈՒՆՔԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՄԴՐՈՒԹՅԱՄԲ

ԱՐՄԵՆ ՀԱՅԿՅԱՆՑ*

Երևանի պետական համալսարան

Իրավունքի գիտության մեջ կամքի ինքնավարության սկզբունքը նախապես ձևավորվել է որպես պայմանագրային շրջանառության սպասարկման միջոց, սակայն տարբեր երկրների իրավական համակարգերում, ներառյալ Հայաստանի Հանրապետությունում, կամքի ինքնավարության սկզբունքը կիրառվում է նաև արտապայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ: Դեռևս լիարժեք քննարկված չէ պայմանագրային և արտապայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ կիրառելիս այն հենվում է նույն գործիքակազմի վրա, թե, կախված թիրախային հարաբերությունների էությունից, գործիքակազմն էլ տարբեր պետք է լինի: Կարելի է այս հարցերի պատասխաններն անվերջ փնտրել իրավակիրառ պրակտիկայում, սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ համապատասխան դեպքերում էլ իրավակիրառ պրակտիկան է անհրաժեշտ պատասխաններ ունենալու համար անվերջ փնտրում իրավունքի գիտության զինանոցում: Կասկածից վեր է, որ գիտություն-պրակտիկա համագործակցության մեջ դրոշակակիրը գիտությունն է, և գիտությունը պետք է պրակտիկային մատուցի հիմնախնդիրների լուծման բանալիները: Սույն գիտական հոդվածում քննարկվելու են բարձրացված խնդիրները, և առաջարկվելու են լուծումներ, որոնք կարող են ունենալ ինչպես գիտական, այնպես էլ գործնական նշանակություն:

Բանալի բառեր – սկզբունք, պայմանագրի ազատություն, կամքի ինքնավարություն, օտարերկրյա իրավունք, կոլիզիոն նորմ, պայմանագրի բովանդակություն, պայմանագրի ձև, պայմանագրային հարաբերություն, արտապայմանագրային հարաբերություն

1. Պայմանագրի՝ ազատության և կամքի ինքնավարության սկզբունքների համադրության առնչությամբ անհրաժեշտ ենք համարում հստակ նշել, որ այս

* **Արմեն Հայկյանց** – իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ

Armen Aikjants – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского права ЕГУ

Armen Haykyants – Doctor of Law, Professor, Head of YSU Chair of Civil Law

Էլ. փոստ՝ ahaykyants@ysu.am, haykyants@yahoo.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4531-4647>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 05.02.2024

Գրախոսվել է՝ 29.05.2024

Հաստատվել է՝ 30.05.2024

© The Author(s) 2024

սկզբունքները միմյանցից անկախ են, թեև իրենց էությունականության մեջ բավականին ընդհանրություններ ունեն:

Պայմանագրի ազատության սկզբունքն ուղղված է քաղաքացիական պայմանագրի կողմերին՝ ազատորեն որոշելու՝

- Կնքում են պայմանագիր, թե ոչ,
- Ինչպիսի պայմանագիր են կնքում,
- Պայմանագիրն ինչպիսի պայմաններով են կնքում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 436-րդ հոդվածը մանրամասն շարադրում է այն գործիքակազմը, որի կիրառմամբ պայմանադիր կողմերն իրացնում են պայմանագրի ազատության սկզբունքը: Այս սկզբունքը պայմանադիր կողմերին իրավունք է վերապահում շրջանցելու քաղաքացիական օրենսդրության դիսպոզիտիվ նորմերը և կողմերի համար սահմանելու փոխընդունելի վարքագծային կանոններ: Այն կիրառվում է ինչպես ներպետական, այնպես էլ արտաքին տնտեսական պայմանագրային հարաբերություններում:

Կամքի ինքնավարության սկզբունքի էությունն այն է, որ միջազգային մասնավոր պայմանագրային հարաբերություններում պայմանադիր կողմերն իրավունք ունեն փոխադարձ համաձայնությամբ ընտրելու այն պետության իրավունքը, որով կցանկանային առաջնորդվել իրենց պայմանագրային հարաբերությունները կառուցելիս: Կամքի ինքնավարության սկզբունքը ոչ մի պարագայում կիրառելի չէ ներպետական մասնավոր հարաբերությունների նկատմամբ. այն ուղղված է բացառապես միջազգային մասնավոր հարաբերություններին: Կամքի ինքնավարության սկզբունքն արտաքինապես բավականին նման է պայմանագրի ազատության սկզբունքին այն դրսևորմամբ, որ երկուսի պարագայում էլ պայմանադիր կողմերն իրենք են որոշում փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող պայմանները. այսքանով ավարտվում է այս երկու սկզբունքների նմանությունը¹: Այդ նմանությունն այնքան մեծ է, որ առանձին հեղինակներ նույնիսկ նշում են, որ կամքի ինքնավարության սկզբունքը ներառում է պայմանագրի ազատության սկզբունքը, ուստի կամքի ինքնավարության սկզբունքը մի կողմից նյութական իրավունքի ինստիտուտ է (որպես պայմանագրի ազատության սկզբունքի դրսևորում), մյուս կողմից՝ կոլիզիոն իրավունքի ինստիտուտ (որպես կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության հնարավորություն)²: Իրականում դրանք տարբեր են իրենց խոր-

¹ Ст' у Правовое регулирование внешней торговли в СССР // под ред. Д.М.Генкина. М., 1961, էջ 480; **Загирняк М.Ю.** Значение учения о воле Ж.Ж. Руссо и И.Канта для становления философско-правовой концепции С.И.Гессена // <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-ucheniya-o-vole-zh-zh-russo-i-i-kanta-dlya-stanovleniya-filosofsko-pravovoy-kontseptsii-s-i-gessena>; **Антонова Е.И.** Автономия воли сторон в договорных отношениях между субъектами права разных государств // Вестник Чебоксарского кооперативного института. 2008, № 1, էջ 64-73:

² Ст' у **Дармокрик В.Ф.** Пределы принципа автономии воли и право, применимое сторонами при

քային ընկալումներում. կամքի ինքնավարությունն ուղղված է միայն կիրառման ենթակա իրավակարգի ընտրությանը³, որից հետո, երբ կողմերը սկսում են որոշել նաև իրենց պայմանագրային պայմանները, այստեղ արդեն «ավարտվում է» կամքի ինքնավարության սկզբունքը, և «սկսվում է» պայմանագրի ազատության սկզբունքը⁴:

Պայմանագրի ազատության և կամքի ինքնավարության սկզբունքների միջև առկա է նաև որոշակի ներգործական կապ⁵. պայմանագրի ազատության սկզբունքը չի կարող ազդեցություն ունենալ կամքի ինքնավարության սկզբունքի վրա, սակայն վերջինս որոշակի հանգամանքներում կարող է ներգործել պայմանագրի ազատության սկզբունքի վրա: Այսպես, երբ կողմերը կամքի ինքնավարությամբ ընտրում են կիրառման ենթակա պետության իրավունքը, պայմանագրի ազատության սկզբունքի իրացումը «հանձնում են» այդ իրավակարգի հսկողությանը, թե որքանով և ինչ սահմաններում կարող է պայմանագրի ազատության սկզբունքը դրսևորվել ընտրված իրավակարգի շրջանակներում:

Պայմանագրի ազատության և կամքի ինքնավարության սկզբունքների համադրությամբ շեշտադրում ենք, որ կամքի ինքնավարության սկզբունքը տարածելի չէ ներպետական պայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ, իսկ պայմանագրի ազատության սկզբունքը տարածելի է ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային մասնավոր պայմանագրային հարաբերությունների նկատմամբ:

2. Ժամանակակից բոլոր պետությունների իրավական համակարգերում նախատեսվում է ինքնավար կամքի սկզբունքը, ինչն իրավամբ պետք է համարել ժամանակակից իրավաքաղաքակրթական չափանիշ:

Կամքի ինքնավարության սկզբունքի դոկտրինալ հիմքերը դրվել են 16-րդ դարում ֆրանսիացի հանճարեղ իրավաբան Շառլ Դյումուլեի կողմից⁶: Այս սկզբունքի արմատավորմամբ Շառլ Դյումուլեն ճեղքում էր իր ժամանակների իրավագիտական պարտիկուլյարիզմը, երբ միջազգային առևտրային հարաբերությունները կարգավորվում էին հիմնականում պայմանագրի կնքման վայրի, երբեմն էլ՝ պայմանագրի կատարման վայրի օրենքներով⁷: Շառլ Դյու-

выборе условий сделки в международных договорах // Вестник Саратовской юридической академии № 1(108), 2016, էջ 94-100:

³ Տե՛ս **Толстых В.Л.** Международное частное право: коллизийное регулирование. СПб., 2004, էջ 63:

⁴ Տե՛ս **Новикова Т.В.** Принцип автономии воли в международном частном праве: Монография. М, РГУП, 2021, էջ 106.

⁵ Տե՛ս **Малкин О.Ю.** Правовое регулирование выбора права сторонами договора. М., 2008, էջ 17:

⁶ Տե՛ս **Beale J.** A Treatise on the Conflict of Laws or Private International Law. Vol.I.Part i. Cambridge, 1916, էջ 32:

⁷ Տե՛ս **Гельман-Павлова И.В.** Шарль Дюмулен – основоположник теории автономии воли в международном частном праве // <https://cyberleninka.ru/article/n/sharl-dyumulen-osnovopolozhnik-teorii-avtonomii-voli-v-mezhdunarodnom-chastnom-prave/viewer>

մուլեն նախատեսում էր, որ երբ նույնիսկ միջազգային առևտրային պայմանագրային հարաբերության կողմերը հստակ չէին սահմանում, թե որ օրենքով են ցանկանում առաջնորդվել, ապա կիրառման ենթակա օրենքը կարող է ենթադրվել նրանց ընդհանուր կամքից, վարքագծից, այն համեմատելի հանգամանքներից, որոնց պարագայում կողմերը սովորաբար ընտրում են կամ կարող էին ընտրել այս կամ այն պետության իրավունքը: Միջազգային առևտրային հարաբերությունների զարգացման պայմաններում մյուս երկրների իրավական համակարգերը շատ բուռն արձագանքեցին Շառլ Դյումուլեի կամքի ինքնավարության տեսությանը և սկսեցին ներդնել կամքի ինքնավարության սկզբունքը, որովհետև միջազգային առևտրային հարաբերություններն իրենց էությանմբ ինտերնացիոնալ հարաբերություններ են, որոնք հակադրվում են ցանկացած պարտիկուլյարիզմի, իսկ կամքի ինքնավարության սկզբունքն իր էությանմբ հենց իրավական պարտիկուլյարիզմը շրջանցող սկզբունք էր⁸: Իրերի նման դրությունը լիովին համապատասխանում էր աստիճանաբար գլոբալացվող աշխարհի պահանջներին: Այստեղ պետք է շատ ուշագրավ մի հանգամանք նկատել ու շեշտել: Կամքի ինքնավարության տեսությունը վերաբերում էր պետության իրավունքի ընտրությանը, որով պետք է կարգավորվեին միջազգային առևտրական շրջանակների իրավունքներն ու պարտականությունները, այսինքն՝ միջազգային առևտրական պայմանագրի բովանդակությունը: Այս սկզբունքը որևէ կերպ չէր վերաբերում և չէր կարգավորում միջազգային առևտրային պայմանագրի ձևին առաջադրվող պահանջները: Միջազգային առևտրական պայմանագրերի ձևին առաջադրվող պահանջները միշտ կարգավորվել և շարունակում են կարգավորվել պարտիկուլյարիզմով կամ այլ կերպ ասած՝ սուվերենի կամքով, ներպետական օրենքներով: Եթե զուգահեռ անցկացնենք պայմանագրի ազատության սկզբունքի հետ, պետք է ասել, որ այստեղ էլ պայմանադիր կողմերն իրավունք ունեն իրենց կամքով սահմանել միայն պայմանագրի բովանդակությանը վերաբերող հարցերը, իսկ պայմանագրի ձևին վերաբերող հարցերի կապակցությամբ կողմերն իրավունքներ չունեն. այդ հարցերը կրկին կարգավորվում են սուվերենի կամքով, ներպետական օրենքներով: Եվ սա պատահական չէ: Շատ հաճախ պատահում է այնպես, որ իրավունքների և պարտականությունների շրջանակը, բնույթը, ուղղությունը կախված են լինում պայմանագրի ձևից: Եթե պայմանագրի բովանդակությունը չի կարող ազդել պայմանագրի ձևի վրա, ապա պայմանագրի ձևը կարող է ազդել պայմանագրի բովանդակության վրա: Քաղաքացիական շրջանառության վրա ազդելու այս հզոր լծակը, բնականաբար, կարող էր գտնվել միայն սուվերենի ձեռքում, ով ոչ մի պարագայում այդ լծակը չի զիջի մասնավոր անձանց: Առանց այն էլ պետությունն իր սուվերենությունից բավական

⁸ Տե՛ս **Новикова Т.В.**, նշվ. աշխ., էջ 93:

բան զիջել է մասնավոր անձանց, ներպետական քաղաքացիական շրջանառությունում դա պայմանագրի ազատության սկզբունքն է, իսկ արտաքին տնտեսական շրջանառությունում՝ նաև՝ կամքի ինքնավարության սկզբունքը: Ամենայն հավանականությամբ, իրերի նման դրությունը քաջ գիտակցել է նաև Շառլ Դյումուլեն, ով, կամքի ինքնավարության տեսությունը զարգացնելով, որևէ կերպ չշոշափեց այն հարցը, որ դա կարող էր վերաբերել նաև միջազգային առևտրային պայմանագրի ձևը որոշելու կողմերի ազատությանը: Իրերի դրությունն այս կերպ էլ տարածվեց ողջ աշխարհում, և ցայսօր որևէ մեկը չի փորձել **պայմանագրի ձևին** վերաբերող ինքնավար կամքի տեսություն առաջ քաշել: Արտաքին տնտեսական պայմանագրի ձևը ենթարկվում է պայմանագրի կնքման վայրի օրենքի պահանջին, այսինքն՝ այն որոշվում է կնքման վայրի պետության կամքով սահմանված պահանջներին համապատասխան: Այս օրինաչափությունն ամրագրված է ոչ միայն ազգային օրենքներով, այլև բոլոր միջազգային պայմանագրերով, որոնք անդրադառնում են մասնավոր պայմանագրերի ձևի և բովանդակության կոլիզիոն կարգավորման հարցերին:

Կամքի ինքնավարության ինստիտուտը թեև երևութապես նույնկերպ է ընկալվում բոլոր պետություններում, սակայն տարբեր իրավական համակարգերում տարբեր մեխանիզմներ են կիրառվում այդ սկզբունքը կյանքի կոչելու համար: Նույնիսկ տարակերպ են մոտեցումները միջազգային պայմանագրերում: Մասնավորապես, միասնական չեն մոտեցումները, թե ինչ ձև պետք է ունենա կամքի ինքնավարության վերաբերյալ համաձայնությունը, հարցերի ինչ շրջանակի է այն վերաբերում, ու նաև՝ թե հարցերի ինչ շրջանակի այն չի վերաբերում: Բնականաբար, միևնույն սկզբունքի տարակերպ ընկալումն ու իրացումը պրակտիկայում նվազեցնում է այդ ինստիտուտի կարգավորիչ հնարավորությունը, որը բոլորովին չի նպաստում միջազգային մասնավոր շրջանառությանը:

Կամքի ինքնավարության սկզբունքի գործիքակազմը ներկայացնենք Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 1284-րդ հոդվածի իրավակարգավորումների օրինակով՝ այն հաստատ համոզմամբ, որ այն արտահայտում է օտարերկրյա և միջազգային լավագույն փորձը:

2.1. Համաձայն ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ *«Պայմանագիրը կարգավորվում է կողմերի համաձայնությամբ ընտրված պետության իրավունքով»:*

«Պայմանագիրը կարգավորվում է...» արտահայտությունը կարիք ունի պարզաբանման, այլապես կարող է տպավորություն ստեղծվել, թե կողմերը կարող են փոխադարձ համաձայնությամբ ընտրված պետության իրավունքով կարգավորել պայմանագրի հետ կապված ցանկացած հարց՝ թե՛ ձևի, թե՛ բովանդակության առումով:

Այս հարցի պարզաբանումը տրված է ՀՀ քաղ.օր. 1287-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ *«Պայմանագրի նկատմամբ կիրառվելիք իրավունքը ներառում է*

կողմերի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև պայմանագրի՝

- 1) մեկնաբանումը.
- 2) կատարումը.
- 3) չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու հետևանքները.
- 4) դադարելը.
- 5) առոչինչ լինելու կամ անվավերության հետևանքները.
- 6) հետ կապված պահանջի զիջումը և պարտքի փոխանցումը»:

ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 1-ին կետի իրավակարգավորումից հետևում է, որ օրենսդիրը որևէ կերպ չի սահմանափակել պայմանադիր կողմերի ազատությունը կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի ընտրության հարցում, այստեղ նշանակություն չունի՝ ընտրված օտարերկրյա իրավունքը որևէ հանգամանքով կապված է կողմերի պայմանագրային հարաբերության հետ, թե ոչ: Ըստ էության արձանագրում ենք, որ ՀՀ օրենսդրությամբ կամքի ինքնավարությունն ունի անսահմանափակ բնույթ՝ ի տարբերություն կամքի սահմանափակ ինքնավարության, որն ընդունված է առանձին երկրներում և միջազգային առանձին պայմանագրերում:

ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ կապված խնդիրներից մեկն այն է, թե ինչ հասկանալ «... ընտրված պետության **իրավունքով**» արտահայտության ներքո. ընտրված պետության իրավունքը ներառում է տվյալ պետության միայն ներպետական օրենսդրությունը, թե նաև տվյալ պետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերը: Այս խնդրահարույց հարցը բավականին բուռն քննարկումների է արժանացել մասնավորապես Ռուսաստանի Դաշնության իրավագիտական և իրավակիրառ շրջանակների կողմից⁹: ՌԴ Բարձրագույն արբիտրաժային դատարանի Նախագահության կողմից 2013 թ. արբիտրաժային պրակտիկայի ամփոփման շրջանակներում նշվել է, որ երբ կամքի ինքնավարության սկզբունքի ուժով «ընտրվում է կիրառման ենթակա իրավունք», ապա այդ «իրավունքի» ներքո պետք է հասկանալ ցանկացած այլ տերմին, որը կողմերը կարող են օգտագործել՝ օրենսդրություն, օրենք, նորմատիվ ակտ, իրավունքի նորմ¹⁰:

Ընդ որում, այստեղ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ երկու հանգամանքներ:

Առաջին՝ «պետության իրավունք»-ի ներքո նախևառաջ պետք է հասկանալ միջազգային պայմանագրերը, որոնք վավերացրել է պետությունը, քանի որ տվյալ պետության իրավունքի բաղկացուցիչ մասն են: Դրանից հետո նոր միայն

⁹ См. у Новикова Т.В. О толковании терминов «право» и «законодательство» в контексте автономии воли сторон частноправового отношения международного характера //Вестник Томского государственного университета. Право, 2020, № 37, էջ 151-168:

¹⁰ См. у Обзор судебной практики по некоторым вопросам, связанным с рассмотрением арбитражными судами дел с участием иностранных лиц: информационное письмо Президиума Высшего Арбитражного Суда РФ от 09.07.2013 № 158. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70321600/>

«պետության իրավունք»-ի ներքո պետք է հասկանալ ընթացիկ օրենսդրությունն այնքանով, որքանով այն չի հակասում միջազգային պայմանագրերին¹¹:

Երկրորդ, բավականին բարդ դրություն է ստեղծվում, երբ կողմերը Lex voluntaris համաձայնություն կայացնելիս այնտեղ օգտագործում են ոչ թե «իրավունք», այլ «օրենսդրություն» տերմինը: Այս կապակցությամբ ՌԴ առևտրաարդյունաբերական պալատին կից գործող Միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանն իր որոշումներից մեկով մեկնաբանել է, որ երբ կողմերն իրենց Lex voluntaris համաձայությամբ կիրառել են «օրենսդրություն» տերմինը, դա պետք է մեկնաբանել, որ կողմերը նկատի են ունեցել ընտրված պետության միայն նորմատիվ ակտերը, որոնց շրջանակից դուրս են պետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերը¹²:

ՌԴ առևտրաարդյունաբերական պալատին կից գործող Միջազգային առևտրային արբիտրաժային դատարանն իր մեկ այլ որոշմամբ էլ մեկնաբանել է, որ Lex voluntaris համաձայնություն կայացնելիս կիրառված «օրենսդրություն» տերմինը ներառում ինչպես ներպետական նորմատիվ ակտերը, այնպես էլ միջազգային պայմանագրերը¹³:

Այս հարցի կապակցությամբ միասնական չեն նաև իրավաբան-գիտնականների մտեցումները: Օրինակ՝ հայտնի իրավագետ Մ. Գ. Ռոզենբերգը նշում էր, որ «օրենսդրության» ընտրությունը նշանակում է միայն պետության նորմատիվ աղբյուրների ընտրություն՝ առանց տվյալ պետության միջազգային պայմանագրերի¹⁴:

Ա. Ս. Էրդելևսկին փորձում է ավելի մեղմ դիրքերից հանդես գալ՝ նշելով, որ Lex voluntaris համաձայնությամբ կիրառված տերմինները մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ կողմերը գործել են ողջամտորեն և բարեխղճորեն, արտահայտել են իրենց կամքը որոշակի տերմինների և արտահայ-

¹¹ St' u Decision of the ICAC at the RF CCI dated December 12, 2012, on Case No. 53/2012 (document on the materials of the decision; Decision of the ICAC at the Chamber of Commerce and Industry of the Russian Federation dated December 1, 2008, in Case № 39/2008 (document on the materials of the decision)). [Online] Available from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=97834>; Decision of the ICAC at the Chamber of Commerce and Industry of the Russian Federation of December 14, 2006, in Case № 26/2006 (document on the materials of the decision)). [Online] Available from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=39418>

¹² St' u Decision of the ICAC at the RF CCI dated December 22, 2008, in Case No. 83/2008 (document on the materials of the decision)). [Online] Available from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=97838>

¹³ St' u Decision of the ICAC at the RF CCI dated December 30, 2009, in Case No. 74/2009 (document on the materials of the decision)). [Online] Available from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=162983>.

¹⁴ St' u **Розенберг М.Г.** К вопросу о толковании условий договора в практике МКАС / **Розенберг М.Г.** // Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения: Сборник статей к 80-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / под ред. А.А. Костина; МКАС при ТПП РФ. – М.: Статут, 2012, էջ 329:

տությունների միջոցով, և որ դատարանը կամ արբիտրաժը պետք է առավելազույն ջանքեր գործադրի պարզելու կողմերի իրական կամքը, որն արտահայտվել է կիրառված տերմինների և արտահայտությունների միջոցով¹⁵:

Ինչպես նկատում ենք, բարձրացված հարցի կապակցությամբ միասնականություն չկա ինչպես իրավագետների, այնպես էլ իրավակիրառների շրջանում:

Մեր գնահատմամբ (որը չենք ցանկանում ներկայացել որպես անատարկելի)՝ եթե կողմերն իրենց *Lex voluntaris* համաձայնությամբ կիրառեն «օրենսդրություն» տերմինը, ապա դրա ներքո պետք է հասկանալ ոչ միայն պետության նորմատիվ աղբյուրները, այլև պետության միջազգային պայմանագրերը: «Օրենսդրություն» տերմինի ներքո պետք է հասկանալ միայն պետության նորմատիվ աղբյուրները, եթե կողմերն այդ մասին ուղղակիորեն նշել են *Lex voluntaris* համաձայնությամբ՝ դրանով իսկ բացառելով իրենց հարաբերությունների նկատմամբ միջազգային պայմանագրերի կիրառումը:

2.2. Համաձայն ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 2-րդ կետի. «Պայմանագրի կողմերը կիրառվելիք իրավունքը կարող են ընտրել ինչպես ամբողջ պայմանագրի, այնպես էլ դրա առանձին մասերի համար»:

Ինքնավար կամքի դրսևորման այս գործիքը կիրառելիս «ինչպես ամբողջ պայմանագրի, այնպես էլ դրա առանձին մասերի համար» «արտահայտություն»-ը պետք է մեկնաբանել այնպես, որ առանձին մասեր են համարվում ոչ միայն կողմերի կնքած հիմնական պայմանագիրը և դրան սպասարկող լրացուցիչ պայմանագիրը (օրինակ՝ գրավի պայմանագիրը), այլև պայմանադիր կողմերից յուրաքանչյուրի իրավունքներն ու պարտականությունները: Թեև այս մոտեցումը ցանկալիներից չէ, սակայն պրակտիկան ցույց է տալիս, որ արտաքին տնտեսական պայմանադիր կողմերն այնուամենայնիվ կիրառում են սույն տարբերակը, երբ պայմանադիր կողմերից մեկի իրավունքներն ու պարտականությունները ենթարկվում են մի պետության իրավունքի կարգավորման, իսկ մյուս պայմանադիր կողմի իրավունքներն ու պարտականություններն էլ բոլորովին այլ պետության:

2.3. Համաձայն ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 3-րդ կետի՝ «Պայմանագրի կողմերը, պայմանագիր կնքելիս և հետագայում, կարող են ցանկացած ժամանակ ընտրել կիրառվելիք իրավունքը: Կողմերը կարող են նաև ցանկացած ժամանակ պայմանավորվել պայմանագրի նկատմամբ կիրառվելիք իրավունքի փոփոխման մասին»: Այս գործիքը կողմերին մանրերելու մեծ հնարավորություններ է տալիս՝ հարմարվելու մասնավոր շրջանառության արագ փոփոխվող պայմաններին: Այստեղ, սակայն, հստակ չէ, թե կողմերն արդյոք կարող են կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրություն կատարել նաև այն ժամանակ, երբ նրանց միջև ծագած վեճով նախաձեռնվել է դատական կամ արբիտրաժային վարույթ: Ընտրված օտարերկրյա իրավունքի բովանդակությունը պարզելու

¹⁵ St' u Эрделевский А. Толкование договора // "Российская юстиция", № 4, апрель, 1999:

գործընթացը բավականին ժամանակատար և ծախսատար գործընթաց է՝ համաձայն ՀՀ քաղ.օր. 1255-րդ հոդվածի: Պատկերացնենք մի պահ, երբ դատարանը պարզում է ընտրված օտարերկրյա պետության իրավունքը, և այդ պարագայում կողմերը, օգտվելով ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 3-րդ կետով ընձեռված հնարավորությունից, ընտրում են կիրառման ենթակա օտարերկրյա նոր իրավունք և շարունակաբար կրկին փոխում են այն: Նման իրավիճակները հասկանալի պատճառներով ցանկալի չեն, որոնք, սակայն, կարող են ստեղծվել օրենսդրական ներկա կարգավորման պայմաններում:

Ցանկալի է օրենսդրորեն ամրագրել, որ կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ չեն կարող օտարերկրյա նոր իրավունք ընտրել, երբ նրանք իրենց միջև ծագած վեճով դիմել են դատարան կամ արբիտրաժ, և գործն ընդունվել է վարույթ:

2.4. Համաձայն ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 4-րդ կետի՝ «Պայմանագիրը կնքելուց հետո ընտրված կիրառվելիք իրավունքը հետադարձ ուժ ունի և վավեր է այն կնքելու պահից»:

2.5. Համաձայն ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 5-րդ կետի՝ «Կիրառվելիք իրավունքի ընտրության վերաբերյալ կողմերի համաձայնությունը պետք է հստակ արտահայտվի կամ ուղղակի բխի պայմանագրի պայմաններից»: Կողմերի համաձայնությունն ընտրված օտարերկրյա իրավունքի կապակցությամբ հստակ է, երբ դա արտահայտվում է բառերի և արտահայտությունների տեսքով, որոնք նշվում են գրավոր պայմանագրում:

Կողմերի համաձայնությունը կարող է չարտահայտվել բառերով ու արտահայտություններով, սակայն պետք է ուղղակի բխի պայմանագրի պայմաններից, իսկ թե կոնկրետ իրադրության պայմաններում այդ «բխելն» ուղղակի է, թե անուղղակի է, դառնում է մեկնաբանման հարց: Երբ կողմերը պայմանագիր են կազմում որևէ պետության պաշտոնական լեզվով, տեքստը շարադրում են տվյալ պետության լեզվամտածողությամբ, ընդամին կողմերը նախկինում միշտ կիրառել են տվյալ պետության իրավունքը. արդյոք այս հանգամանքներն ուղղակիորեն են վկայում, որ կողմերը համաձայն են կիրառել հենց այդ պետության իրավունքը, թե այդ հանգամանքներն ընդամենը միայն անուղղակիորեն են վկայում կողմերի հնարավոր համաձայնության մասին:

Մեր գնահատմամբ՝ այդ «ուղղակի» բառն այստեղ ընդամենը միայն ավելորդ հարցեր ու մտահոգություններ է առաջացնում, քան թե հարցեր է լուծում: Դատարանը կամ արբիտրաժը համանման դեպքերում, մինչույն է, կանգնելու է հանգամանքները գնահատելու և մեկնաբանելու խնդրի առջև, և «ուղղակի» բառն օրենսդրությունն անհարկի ծանրաբեռնելուց բացի՝ դատարանին կամ արբիտրաժին կողմնորոշիչ օգնություն բերել չի կարող:

Ահա ինքնավար կամքի սկզբունքի իրացման այն ողջ գործիքակազմը, որը ՀՀ քաղաքացական օրենսգրքի ընդունման պահին լավագույնն էր նաև օտարերկրյա և միջազգային փորձի շրջանակներում:

Պետք է ասել, որ ՀՀ գործող քաղաքացիական օրենսգրքի ընդունման պահին կամքի ինքնավարության սկզբունքի իրացման գործիքակազմը լավագույնն էր, սակայն անցել է քառորդ դար, և այդ գործիքակազմի կիրառման պրակտիկայում, ինչպես նաև իրավունքի դոկտրինայում ձևավորվել և առաջ են քաշվել կամքի ինքնավարության սկզբունքի իրացման նոր գործիքներ, որոնք դեռևս արտացոլում չունեն մեր ներպետական օրենսդրությամբ: Այդ գործիքներն իրավակիրառ պրակտիկային է ներկայացվել 2015 թվականին Հաագայում ընդունված՝ **Միջազգային առևտրային պայմանագրերում իրավունքի ընտրության սկզբունքներում (այսուհետ՝ Սկզբունքներ)**: Սկզբունքները միջազգային պայմանագիր չեն, որի կիրառման համար անհրաժեշտ կլինե՞ր պետության անդամակցություն: Սկզբունքներն անդրազգային իրավունքի աղբյուր են, որի կիրառման համար բավական է, որ ընդունվել է միջազգային հեղինակավոր կառույցի (տվյալ պարագայում՝ Միջազգային մասնավոր իրավունքի ունիֆիկացիայի Հաագայի կոնֆերանսի) կողմից և ունի բարձր արդյունավետություն: Սկզբունքների նախաբանում նշվում է, որ դրանք կարող են հիմք հանդիսանալ ազգային և միջազգային համապատասխան իրավական աղբյուրները կատարելագործելուն և միևնույն ժամանակ՝ միջազգային մասնավոր իրավունքի նորմերը մեկնաբանելու համար: Սկզբունքները կարող են կիրառել նաև դատարանները և արբիտրաժային դատարանները: Սկզբունքների նախաբանում ամրագրված այս դրույթները վկայում են, որ նույնիսկ այն պարագայում, երբ այնտեղ ամրագրված նոր կարգավորումները դեռևս ազգային օրենքներով արտացոլված չեն, այդ դրույթներն արդեն իսկ կարող են կիրառվել ազգային դատարանների և արբիտրաժային դատարանների կողմից, քանի որ դրանք նաև ազգային իրավադրույթները մեկնաբանելու միջոցներ են: Սակայն իրերի նման դրության պայմաններում ամենևին չպետք է կարծել, թե ազգային օրենսդրությունն այլևս փոփոխությունների կարիք չունի: Ընդհանրապես՝ հենց Սկզբունքներում է նշվում, որ վերջինիս դրույթները կարող են ազգային օրենքները կատարելագործելու համար միջոց դառնալ:

Վերոնշյալով հանդերձ՝ կցանկանայինք վեր հանել Սկզբունքների այն նորությունները, որոնք դեռևս արտացոլում չունեն ՀՀ օրենսդրությամբ:

Սկզբունքների 2-րդ հոդվածի 4-րդ կետով սահմանվում է. «**Չի պահանջվում որևէ կապ ընտրված իրավունքի և կողմերի կամ նրանց կնքած գործարքի միջև**»: Ազգային իրավակարգավորումները վերլուծելիս մենք արդեն իսկ նշել ենք, որ ՀՀ օրենսդրությամբ ևս որևէ սահմանափակում չկա, և կողմերը կարող են ընտրել ցանկացած պետության իրավունք, որը կարող է կապված չլինել կողմերի կամ նրանց կնքած պայմանագրի հետ: Մեր այս ենթադրությունը հենված էր ազգային իրավադրույթների մեկնաբանման վրա, մինչդեռ Սկզբունքներում դա նշվում է ուղղակիորեն, առանց այլևայլությունների: Կասկածից վեր է, որ ազգային օրենքը ևս պետք է գնա այն ճանապարհով, որ իրավակարգավորումը

պետք է լինի պարզ և հստակ, չպետք է հարաբերության իրավակարգավորումը թողնի դատարանի կամ արբիտրաժի մեկնաբանությանը, որքան էլ որ այդ մեկնաբանությունն ակնհայտորեն բխի իրավադրույթից:

Սկզբունքների 4-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «*կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրությունը և դրա հետագա փոփոխությունները պետք է ուղղակիորեն արտահայտված լինեն կամ հստակ բխեն պայմանագրի դրույթներից կամ հանգամանքներից*»: Հիշենք, որ համանման ձևակերպում ունենալով 22 քաղաքացիական օրենսգրքի 1284-րդ հոդվածի 5-րդ կետը՝ միայն մեկ տարբերությամբ, որ 22 քաղաքացիական օրենսգրքը չէր նախատեսում, որ կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի ընտրությունը կարող էր բխել նաև «հանգամանքներից», ինչը նախատեսում է Սկզբունքների 4-րդ հոդվածը: Սա շատ կարևոր հստակեցում է, քանի որ պայմանագրի պայմանները կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի ընտրության մասին վկայող դրույթներ կարող են չպարունակել, սակայն կողմերը կարող էին պայմանագրային բանակցությունները վարել և պայմանագիրը կնքել այնպիսի հանգամանքներում, որոնք ակնհայտորեն կարող էին վկայել, թե կողմերն իրենց հարաբերությունները որ պետության իրավունքին կցանկանային ենթարկել: 22 քաղ. օր. 1284-րդ հոդվածի 5-րդ կետը կարելի է մեկնաբանել և ասել, որ հանգամանքները ևս դրանցով ներառվում են, սակայն միևնույն ժամանակ լիովին տեղին է նաև ճիշտ հակառակ տեսակետը, որ հանգամանքներն այստեղ հաշվի առնվել չեն կարող: Դատարանը և արբիտրաժը որ տարբերակն էլ ընտրեն, կողմերից մեկը, ով հետագայում գործի ելքով պայմանավորված՝ կդառնա պարտված կողմ, մշտապես կգտնվի այն ընկալման ազդեցության ներքո, որ դատարանը կամ արբիտրաժը սուբյեկտիվ մեկնաբանությամբ կանխորոշեցին գործի ելքը:

Մեր գնահատմամբ՝ 22 քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 5-րդ կետը պետք է լրացվի և նշվի, որ կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի ընտրությունը պետք է բխի նաև հանգամանքներից, ինչպես որ նախատեսվում է Սկզբունքների 4-րդ հոդվածում:

Սկզբունքների 4-րդ հոդվածում շատ կարևոր հստակեցում է արվում «հանգամանքի» մասով. նշվում է մեկ հանգամանք, որի առկայության պարագայում չպետք է համարվի, որ դրանով կարող է որոշվել կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի ընտրությունը: Այսպես, Սկզբունքների 4-րդ հոդվածում նշվում է. «*Երբ կողմերն իրենց միջև ծագած վեճով որոշել են վեճի լուծումը վերապահել այս կամ այն պետության դատարանին կամ արբիտրաժային դատարանին, ապա դատարանի կամ արբիտրաժի ընտրությունն ինքնին չի կարող վկայել այն մասին, որ կողմերն ինքնավար կամքով ընտրել են նաև այդ պետության իրավունքը*»: Նման խիստ որոշակի նորմի անհրաժեշտությունը զգացվում է նաև ազգային օրենսդրությամբ, որի բացակայության պայմաններում դատարանը կամ արբիտրաժային դատարանը կրկին կարող է կանգնել

խիստ հայեցողական մեկնաբանության առջև: Այդ պարագայում կողմերի համար ևս վաղօրոք տեսանելի չի լինի իրավունքի ընտրության գործընթացը, առաջ կգա իրավունքի որոշակիության դեֆիցիտ, դատարանի կամ արբիտրաժի մեկնաբանությունը միշտ կընկալվի սուբյեկտիվի տիրույթում:

Սկզբունքների 5-րդ հոդվածով սահմանվում է. «*Եթե կողմերն այլ բան չեն պայմանավորվել, ապա որևէ պահանջ չի կարող առաջադրվել կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի վերաբերյալ կողմերի համաձայնությանը*»: Այսինքն, եթե կողմերն այլ բան չեն պայմանավորվել, ապա իրավունքի ընտրության վերաբերյալ կողմերի համաձայնությունը կարող է կնքվել և՛ գրավոր, և՛ բանավոր. երկու պարագայում էլ համաձայնությունը վավեր կհամարվի և կարող է ապացուցվել ցանկացած ապացույցի վկայակոչմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ բաց է մնում այն հարցի կարգավորումը, թե կողմերն օտարերկրյա իրավունքի ընտրության վերաբերյալ իրենց ինքնավար կամքն ինչպես պետք է արտահայտեն՝ գրավոր, թե բանավոր: ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածի 5-րդ կետը չի բացահայտում այս հարցի պատասխանը:

Կարող ենք մեկնաբանել, որ օտարերկրյա իրավունքի կիրառման վերաբերյալ համաձայնությունը կնքվում է միջազգային մասնավոր հարաբերության շրջանակում, որի վրա տարածվում է ՀՀ քաղ.օր. 1281-րդ հոդվածի իրավակարգավորումը. «*Գործարքի ձևը որոշվում է այն պետության իրավունքով, որտեղ այն կնքվել է: Սակայն արտասահմանում կնքված գործարքի ձևը չպահպանելը հիմք չէ այն անվավեր ճանաչելու համար, եթե պահպանվել են Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի պահանջները*»:

2. *Արտաքին տնտեսական գործարքը, որի մասնակիցներից թեկուզև մեկը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի կամ իրավաբանական անձ է, անկախ գործարքը կնքելու վայրից, կնքվում է գրավոր:*

3. *Անշարժ գույքի նկատմամբ գործարքի ձևը որոշվում է այն պետության իրավունքով, որտեղ գտնվում է այդ գույքը*»:

Վերոնշյալով հանդերձ՝ կարծում ենք, որ 1285-րդ հոդվածում պետք է հստակ վերաբերմունք արտահայտվեր *Lex voluntaris* համաձայնության ձևի կապակցությամբ:

Սկզբունքների 6-րդ հոդվածում ամրագրվել է խիստ ուշագրավ իրավադրույթ, որը վերաբերում է օտարերկրյա իրավունքի ընտրությանն այն դեպքերում, երբ կողմերն առևտրային պայմանագրեր կնքում են իրենց կողմից վաղօրոք մշակված ստանդարտներով տիպային պայմանագրերի փոխանակմամբ: Սա շատ տարածված պրակտիկա է, որի կիրառման պարագայում առաջ են գալիս *Lex voluntaris*-ի ընտրության լուրջ դժվարություններ: Քիչ չեն դեպքերը, երբ կողմերն ստանդարտ պայմաններով պայմանագրի նախագծեր կազմելիս դրանցում ընտրում են տարբեր պետությունների իրավունք: Սկզբունքների 6-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ երբ կողմերն այդ տիպային

պայմանագրերի նախագծերը փոխանակում են ու հետո պայմանագիր են կնքում նախագծերից որևէ մեկով՝ նշված ստանդարտների գերակշռությամբ, ապա համարվում է, որ կողմերն ընտրել են այն պետության իրավունքը, որը նշված է եղել այն նախագծով, որի ստանդարտ պայմանների գերակշռությամբ էլ կնքվել է պայմանագիրը: Իսկ եթե պայմանագիրը կնքվել է առանց այդ նախագծերից որևէ մեկով նախատեսված ստանդարտների գերակշռումով, ապա համարվում է, որ կողմերի միջև չկա համաձայնություն կիրառման ենթակա օտարերկրյա իրավունքի ընտրության վերաբերյալ:

Սկզբունքների 6-րդ հոդվածով սահմանված վերոնշյալ իրավակարգավորումը համարվում է միջազգային առևտրային հարաբերությունների կոլիզիոն կարգավորման լավագույն գործիք, որն անտարակույս պետք է ամրագրում ստանա նաև ազգային օրենսդրությամբ՝ ի հավաստումն միջազգային գործարար շրջանառությանն արձագանքելու մեր պատրաստակամության:

3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ՝ կամքի ինքնավարության սկզբունքը կիրառվում է ոչ միայն պայմանագրային պարտավորությունների, այլև արտապայմանագրային երկու պարտավորությունների նկատմամբ:

ՀՀ քաղ.օր. 1289-րդ հոդվածը սահմանում է. «Վնաս պատճառելու հետևանքով ծագող պարտավորությունների նկատմամբ կիրառվում է այն պետության իրավունքը, որտեղ տեղի է ունեցել վնասը հատուցելու պահանջի համար հիմք ծառայած գործողությունը կամ հանգամանքը, **եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ** (ընդգծ. մերն է)»:

ՀՀ քաղ.օր. 1290-րդ հոդվածը սահմանում է. «Մեհիմն հարստացման հետևանքով ծագող պարտավորությունների նկատմամբ կիրառվում է այն պետության իրավունքը, որտեղ տեղի է ունեցել **անհիմն հարստացումը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ** (ընդգծ. մերն է)»:

Թեև վերոնշյալ երկու հոդվածներում կամքի ինքնավարության սկզբունքը ձևակերպված է ոչ այնպես, ինչպես ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածում է, սակայն աներկբա է, որ ՀՀ քաղ.օր. 1289-րդ և 1290-րդ հոդվածներում առկա ձևակերպումները նույնպես կամքի ինքնավարության սկզբունքի մասին են: Այս մասին շեշտադրում ենք, որպեսզի կանխենք հնարավոր տարակարծությունները կամ թյուրընկալումները:

Ինչպես նկատում ենք, ՀՀ քաղ.օր. 1289-րդ և 1290-րդ հոդվածներում կամքի ինքնավարության սկզբունքը ձևակերպված է այնպես, որից երևում է, որ կողմերն արտապայմանագրային պարտավորությունների պարագայում կարող են միայն փոխադարձ համաձայնությամբ ընտրել կիրառման ենթակա իրավունքը. կողմերին դրանից ավելի հնարավորություն չի ընձեռվում: Խոսքն այն հնարավորությունների մասին է, որոնք կողմերն ունենին պայմանագրային հարաբերությունների դեպքում կամքի ինքնավարության սկզբունք կիրառելիս: Մասնավորապես՝ պարզ չէ.

- արտապայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ կիրառման ենթակա իրավունք ընտրելիս կողմերը կարող են արդյոք արտապայմանագրային պարտավորությունների ընթացքում փոփոխել *Lex voluntaris*-ը,

- արտապայմանագրային պարտավորությունների պարագայում *Lex voluntaris*-ը գործում է միայն ո՞րչ պարտավորության նկատմամբ, թե՞ կարող կիրառվել նաև պարտավորության առանձին դրսևորումների նկատմամբ:

Լիարժեքորեն պարզ չէ՝ արտապայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ *Lex voluntaris* կիրառելիս, երբ նման մանրամասներ չեն նախատեսվում, արդյոք կարելի է օրենքի անալոգիա կիրառել և ՀՀ քաղ.օր. 1284-րդ հոդվածով նախատեսված *Lex voluntaris*-ի կիրառման գործիքակազմը ևս կիրառել արտապայմանագրային պարտավորություններում *Lex voluntaris*-ի նկատմամբ: Սա հնարավոր տարբերակներից մեկն է: Սակայն նույնքան հնարավոր տարբերակ է նաև այն, որ եթե օրենսդիրը չի նախատեսել այդ գործիքակազմի կիրառումն արտապայմանագրային պարտավորությունների *Lex voluntaris*-ի նկատմամբ, գուցե նկատի է ունեցել, որ արտապայմանագրային պարտավորություններում *Lex voluntaris*-ը համարվում է իրավական հատուկ դեպք՝ իրեն բնորոշ սահմանափակ նկարագրով, որի պարագայում օրենքի անալոգիան դառնում է ոչ կիրառելի:

Վերոնշյալ երկու տարբերակներն էլ նույնքան գոյության իրավունք ունեն և նույնքան տրամաբանական են, սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ նրանց երկուսի գոյության պարագայում իրավակիրառ պրակտիկայում կարող են տարակարծություններ լինել, կարող է հակասական պրակտիկա ձևավորվել՝ կախված այն բանից, թե իրավակիրառողը որ տարբերակն առավել համոզիչ ու ողջամիտ կհամարի:

Մենք չենք ցանկանում շարունակել քննարկել, թե դոկտրինալ տեսանկյունից որ տարբերակն է առավել ողջամիտ և ընդունելի: Դոկտրինալ տեսանկյունից առավել ողջամիտ է «երրորդ տարբերակը», այն, որ օրենսդիրն արտապայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ չպետք է նախատեսեր *Lex voluntaris* սկզբունքի կիրառում: Այդ պարագայում չէր լինի նաև այն «գորոյան հանգույցը», որը քանդելու վրա մենք ապարդյուն ջանքեր ենք գործադրում:

Արտապայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ *Lex voluntaris* կիրառելու հարցում ընդունելի չէ օրենսդրի մոտեցումը, քանի որ միջազգային մասնավոր իրավունքի դոկտրինում ընդունված է, որ կիրառման ենթակա իրավունքի հարցում կողմերին ընտրության հնարավորություն է տրվում այն հարաբերություններում, որոնք ևս ծագում ենք կողմերի ազատ կամահայտնության հիման վրա (պայմանագրային հարաբերություններ)¹⁶: Մինչդեռ ար-

¹⁶ Տե՛ս **Symeonides S.** Party Autonomy in Rome 1 and 2 from a Comparative Perspective//Convergence and Divergence in Private International Law - Liber Amicorum Kurt Siehr; ed. by K.Boele-Woelki, T.Einhorn, D.Girsberger, S.Symeonides. 2010, էջ 514:

տապայմանագրային պարտավորությունները ծագում են կողմերի կամահայտնությունից դուրս գտնվող բոլորովին այլ հիմքերով՝ վնաս պատճառելուց, անհիմն հարստանալուց: Բացի այդ, օրինակ՝ դելիկտային պարտավորություններում տուժողը կարող է տարբեր պատճառներով ստիպված լինել համաձայնվել վնաս պատճառողի հետ կիրառման ենթակա որևէ իրավունք ընտրելու հարցում, որը, սակայն, կարող է չբխել տուժողի շահերից. արդյունքում կստացվի, որ տուժողը, ով արդեն իսկ վնաս էր կրել մինչ այդ, հիմա էլ «երկրորդ վնասն» է կրում իր համար ոչ ցանկալի իրավակարգ ընտրելու պարագայում:

Արտապայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ *Lex voluntaris* սկզբունքի կիրառման անթույլատրելիության մասին նշում է նաև ռուս իրավագետ Վ.Լ.Տոլստիխը. «Արտապայմանագրային պարտավորությունների նկատմամբ կամքի ինքնավարության սկզբունքի կիրառումն անթույլատրելի է, քանի որ այդ պարտավորությունների պարագայում հարաբերություններն արդեն ծագել են, գործողություններն արդեն կատարվել են, և դրանից հետո կողմերին տալ կիրառման ենթակա իրավունք ընտրելու հնարավորություն, նշանակում է նրանց դատավարական գործառույթ վերապահել՝ ընտրելու իրենց հարաբերություններին առավել մոտ կանգնած իրավակարգ: Կամքի ինքնավարության սկզբունքի ուժով կիրառման ենթակա իրավունք կարելի է ընտրել միայն այն ժամանակ, երբ հարաբերությունները դեռ չեն սկսվել»¹⁷:

Միջազգային մասնավոր իրավունքի գիտության մեջ ընդունված է, որ դելիկտային պարտավորություններում կարող է տրվել կիրառման ենթակա իրավունքի ընտրության հնարավորություն, բայց դա տրվում է ոչ թե կողմերին՝ տուժողին և վնաս պատճառողին, այլ միայն տուժողին, ով պետք է ընտրի իր վնասված իրավունքները վերականգնելու համար առավել արդյունավետ իրավակարգ: Իսկ դա արդեն *Lex voluntaris* չէ:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերևում ասվածը՝ պետք է արձանագրել, որ թեև *Lex voluntaris* սկզբունքը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախորդ օրենսդրության համեմատ նշանակալի զարգացում է ունեցել, սակայն վերջին երկու տասնամյակների իրավագաղափարների լույսի ներքո ունի հիմնովին վերանայման անհրաժեշտություն, որի շնորհիվ կապահովվեն զարգացած օրենսդրություն, կայուն և անհակասական իրավակիրառ պրակտիկա:

АРМЕН АЙКЯНЦ – Коллизионный принцип *lex voluntaris* в гражданском законодательстве Республики Армения. – Статья 3 Гражданского кодекса Республики Армения закрепляет принцип автономии воли. В научной дискуссии отечественного права, а также на практике до сих пор существуют разногласия и зачастую неполные представления о сущности и сфере применения

¹⁷ Толстых В.Л., նշվ. աշխ., էջ 526:

данного принципа, а также о том, насколько он совместим с принципом свободы договора. Вопрос о том, в какой мере предусмотренные статьей 1284 инструменты используются для полной реализации принципа автономии воли, также остается открытым.

В юридической науке принцип автономии воли изначально формировался как принцип, направленный на обслуживание договорных отношений. Однако в правовых системах различных стран, включая Республику Армения, он также применяется к внедоговорным отношениям. При этом еще не окончательно определено, основывается ли применение принципа автономии воли к договорным отношениям на основе одного и того же набора инструментов, или же в зависимости от сущности целевых отношений должны использоваться различные инструменты. Можно продолжать поиск ответов на эти вопросы в юридической практике, однако опыт показывает, что даже в подходящих случаях юридическая практика по-прежнему обращается к арсеналу юридической науки для получения необходимых ответов.

Нет сомнений в том, что наука является знаменосцем научно-практического сотрудничества, и она должна предоставить практике ключи к решению проблем.

Ключевые слова: *принцип, свобода договора, автономия воли, иностранное право, коллизонная норма, содержание договора, форма договора, договорные отношения, внедоговорные отношения*

ARMEN HAYKYANTS – Conflict Principle lex voluntaris in Civil Legislation Republic of Armenia. – Article 3 of the Civil Code of the Republic of Armenia enshrines the principle of autonomy of the will. However, in both national legal scholarship and practice, there exist contentious and often incomplete understandings regarding the essence and application of this principle. Questions persist regarding the compatibility of the autonomy of the will with the freedom of contract, another principle established by Article 3 of the Civil Code of the Republic of Armenia. Furthermore, doubts arise regarding whether Article 1284 of the Civil Code of the Republic of Armenia is adequate to fully realize the principle of autonomy of the will by providing measures for its comprehensive application.

Initially conceived as a principle serving contractual relations, the autonomy of the will has extended to extra-contractual realms in various legal systems, including the Republic of Armenia. Yet, it remains unclear whether the same set of legal tools applies to both contractual and extra-contractual contexts, or if different tools are necessary depending on the nature of the relationship. While legal practice may offer insights, expertise often turns to legal scholarship for solutions. It is evident that scientific inquiry plays a pivotal role in the symbiotic relationship between theory and practice, offering guidance in resolving such issues.

Key words: *principle, freedom of contract, autonomy of will, foreign law, conflict of laws rule, content of the contract, form of the contract, contractual relations, non-contractual relations*